

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РОЛИ

Яҳшимуратова А.Р.

*Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий
тадқиқотлар институти таянч докторанти,*

Аннотация. Ушбу тадқиқот ишида Қорақалпоғистон Республикасига инвестицияларни жалб қилишнинг аҳамияти ўрганилган, экологик муаммоли ҳудудларга инвестицияларни кенгроқ жалб қилиш масалалари ёритилган. Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати, инвестицион фаолият кўрсаткичлари таҳлил қилинган ҳамда минтақага инвестицияларни кўпроқ жалб қилиш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар. Орол денгизи, инвестициялар, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, инвестицион фаоллик, хорижий инвесторлар, аҳоли экон бошига инвестициялар ҳажми.

Кириш. Глобал дунё иқтисодиётида, одатда, инвесторлар инвестиция муҳити ҳар томонлама қулай бўлган, инфратузилма афзалликларига юқори бўлган, табиий ресурсларга эга ҳамда, албатта, экологик жиҳатдан тоза ҳудудларга (объектларга) ўз сармояларини киритишга ва кўпроқ самарага эришишга интилишади. Ҳудудларнинг иқтисодий-ижтимоий ривожланишида инвестицияларнинг қайси соҳаларга киритилиши, унинг самарадорлиги, ҳудуд аҳолисининг фаровонлигига қўшаётган ҳиссаси катта аҳамиятга эга. Ҳар бир ҳудуднинг ривожланишида сармоя ўз натижасини бериши эса мақсадга етганлик белгисидир.

Тадқиқотнинг мақсади Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолатини ўрганиш, ҳудудга инвестицияларни кенгроқ жалб қилиш орқали ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш масалаларини ёритиш ва бу борада таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Асосий қисм. Қуруқ ерлар деградацияси миллиардлаб гектарни чўлга айлантирди. Бундай ҳудудлар аҳолисининг деярли ярми қашшоқликда яшайди ва кўпчилик ҳаёти ва соғлиғига жиддий таҳдид солади. Ерларни тиклаш лойиҳаларига сармоя киритиш - бу барқарор иқтисодий ривожланиш йўлидир. Бу ҳақда БМТнинг чўлланишга қарши кураш конвенциясининг 2019 йил 5-13 сентябрь кунлари Нью-Дехлида бўлиб ўтган 14-сессиясида ижрочи котиб Иброҳим Тиау маълум қилди.

Экологик фалокатнинг бир мисоли - бир вақтлар дунёдаги тўртинчи йирик ички денгиз Орол денгизининг қуриши. Бу фожиа миллионлаб одамларнинг турмуш тарзини ўзгартиришга олиб келди, минтақанинг ижтимоий ва экологик тизимларини - тижорат балиқларининг қимматли турларини, шунингдек, у ерда яшаган ёввойи ҳайвонларни йўқ қилди. Орол денгизининг очик қисмида 5,5 миллион гектардан ортиқ тузли чўллар пайдо бўлган³.

Орол денгизи минтақа иқтисодиёти, унинг саноат тармоқларини ривожлантиришда, аҳолини иш билан таъминлашда, барқарор ижтимоий

³ <https://news.un.org/ru/story/2019/09/1362542>

инфратузилмани шакллантиришда ҳал қилувчи рол ўйнаган.

Қорақалпоғистон Республикасининг барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишини белгиловчи асосий омил инвестицион фаолиятнинг қай даражада эканлигидир. 2015-2020 йилларда Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳолатини кўрадиган бўлсак, 2020 йилда 2015 йилга нисбатан ЯХМнинг ўзгариши 3,2 марта ўсганлигини кўришимиз мумкин. Охириги йилларда ЯХМнинг ўсиш суръатлари олдинги йилларга нисбатан 2-10 фоизга тенг бўлган.

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасида инвестицион фаолиятнинг ривожланиш тенденциялари⁴

№	Кўрсаткичлар	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 йил 2015 йилга нисбатан фарқи (+;-)
1.	ЯХМ, млрд. сўм	6703,8	8568,3	10855,1	15703,5	19715,0	21949,3	+3,2 марта
2	ЯХМ ўсиш суръати, %да	110,5	112,5	106,1	105,8	107,0	102,1	+138,0 %
3.	Инвестицияларнинг ўсиш суръати (ўтган йилга нисбатан, %)	133,5	56,2	60,4	169,9	100,3	69,9	-40,4 %
4.	Инвестицияларнинг ЯХМдаги улуши %	89,8	44,1	26,0	43,0	44,4	37,2	-52,6 %
5.	Аҳоли жон бошига инвестициялар, минг сўм	3388,2	2094,0	1542,2	3641,1	4644,4	3710,0	+1,1 марта
6.	Марказлашган инвестициялар улуши (умумийга нисбатан %)	21,7	15,3	18,2	44,8	33	44	+22,3%
7.	Марказлашмаган инвестициялар улуши (умумийга нисбатан %)	78,3	84,7	81,8	55,2	67	56	-22,3%
8.	Тўғридан-тўғри хорижий инвести- циялар (умумийга нисбатан %)	48,2	43,8	9,7	7,3	23,2	14,9	-13,3%

Ҳудуднинг асосий иқтисодий кўрсаткичларидан ҳисобланувчи инвестициялар ҳажми эса 2020 йилда 2015 йилга нисбатан 40 фоизга камайган. Инвестицияларнинг ЯХМдаги улуши эса 2020 йилда 2015 йилга нисбатан 52,6 фоизга камайган. Аҳоли жон бошига тўғри келувчи инвестициялар 2020 йил 2015 йилга нисбатан 1,1 марта кўпайган. Марказлашган инвестицияларнинг асосий капиталга инвестициялардаги улуши 2020 йилда 2015 йилга нисбатан фарқи

⁴ **Манба:** Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси, Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

22,3% га кўпайган бўлса, марказлашмаган инвестициялар 22,3 %га камайганлигини кўришимиз мумкин. Тўғридан-тўғри инвестициялар ҳам 2020 йилда 2015 йилга нисбатан фарқи 13,3 %га камайган. Аҳоли жон бошига тўғри келувчи инвестициялар ҳажми номинал қийматда ҳисобланганлиги сабабли бу кўрсаткич мусбат натижа бермоқда.

Амалга оширилаётган таркибий ўзгаришлар, минтақада инвестицион муҳитни яхшилаш ва минтақанинг инвестицион жозибadorлигини оширишга қаратилган тадбирларнинг амалга оширилаётганлигини кўрсатади.

Охирги йилларда саноатга йўналтирилган инвестицияларнинг улуши кўпайганлиги кузатилган. Буни ёқилғи-энергетика ва кимё соҳасида кўзда тутилган бир нечта инвестицион лойиҳалар амалга оширилганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Минтақада инвестицион фаолликни янада оширишга тўсқинлик қилаётган омиллар қаторига ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланиш даражаси пастлиги, ноқулай экологик вазият, мамлакатимиз ва хориж инвесторларининг минтақанинг салоҳияти тўғрисида маълумотга тўлиқ эга эмаслиги, аҳоли турмуш даражасининг нисбатан юқори эмаслигини киритиш мумкин. Шунингдек, минтақада туманлар кесимида ҳам инвестицияларнинг нотекис тақсимланиши ҳолатини кўришимиз мумкин, бу эса ўз навбатида туманлар ўртасида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш фарқлари катталашшига олиб келади.

Минтақада инвестицион фаолликни янада ошириш учун ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш, маҳаллий ва хорижий инвесторларга минтақанинг салоҳияти тўғрисида тўлиқ ва тўғри маълумот берувчи тарғибот-ташвиқот ишларини жадаллаштириш, аҳоли турмуш даражасини кўтаришга қаратилган сабъ-ҳаракатларни кўпайтириш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса ва таклифлар. Қорақалпоғистон Республикаси нафақат Ўзбекистонда, балки дунёда экологик вазият ноҳуш бўлган ҳудудлар қаторига киради. Орол денгизи табиатнинг ўз-ўзидан табиий ривожланиш билангина асл ҳолига қайтиши мумкин. Бугунги кунда Орол бўйи минтақасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакатимиз томонидан, қолаверса, дунё ҳамжамияти томонидан, БМТ томонидан сезиларли ишлар амалга оширилмоқда. Аммо, афсуски, Орол фожиаси бу минтақага ўзининг салбий таъсирини ўтказишда давом этмоқда ва бу таъсир яқин келажакда янада кучайиши мумкин.

Қорақалпоғистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, инвестицияларни янада кўпроқ жалб қилиш, ҳудуднинг инвестицион муҳитини яхшилаш, аҳоли турмуш фаровонлиги даражасини ошириш учун қуйидагилар амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир:

– минтақада инвестиция фаолиятини амалга ошириш учун шарт - шароитлар, шу жумладан, қулай маъмурий муҳитни яхшилаш, инвестиция жараёнининг инфратузилмаси, инвестицияларни жалб қилиш ва қўллаб-қувватлашнинг молиявий механизмларини такомиллаштириш, шунингдек инвесторлар томонидан яратилган маҳсулотларга талабни рағбатлантириш;

– минтақа туманлари ривожланиш даражасига кўра солиқ имтиёзлари бериш(ривожланиш даражаси паст бўлган туманларга турли солиқ имтиёзлари ва енгилликлар бериш);

– инвесторлар учун минтақанинг табиий-иқтисодий салоҳиятини тўла очиб берувчи маркетинг, реклама ишларини жадаллаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. В.М.Клапцов, *Экологические проблемы устойчивого развития // Экологические проблемы и влияние на развитие государства, 2013 год. №36 С. 58.*

2. Африка: экологический кризис и проблемы выживания. М.: Институт Африки РАН, 2001. — 255 с.

3. Philip Micklin. *The Aral Sea. The Devastation and Partial Rehabilitation of a Great Lake.* Springer 2014.

4. Маденова Эльмира Нзаматдиновна, “Қорақалпоғистон Республикасини комплекс ривожлантиришининг узоқ муддатли стратегияси” Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси, 2019 йил.